

YAŞAR KEMAL'İN “İNCE MEMED” ROMANI İLE FRANSIZCA ÇEVİRİSİ ÜZERİNE DİLBİLİM VE ÇEVİRİ İNCELEMESİ*

Selim YILMAZ**

ÖZET

Bu çalışmada, Türk Edebiyatı klasiklerinden ünlü yazar Yaşar Kemal'in "İnce Memed" romanının Fransızca çevirisi, yazınsal aktarım (fr. *traduction littéraire*) bağlamında "Dilbilim ve Çeviribilim" alanları açısından incelenecektir. Bunun için, söz konusu romanda yer alan farklı yapıdaki sözce örnekleri belirlenerek Fransızca çevirileri, Çeviribilimin önemli kavramlarından "eşdeğerlik" (fr. *équivalence*) olgusu bakımından değerlendirilecektir. Buradan hareketle, Sözcelem Dilbiliminde "söylem çözümlemesi" (fr. *analyse du discours*) yöntemi kullanılarak bağlamı oluşturan belirgin biçimbirimler ve söylemsel göstergeler ile bunların Fransızca karşılıkları ve eşdeğerlerinin çevirmen tarafından nasıl verildiği irdelenecektir. Bu çalışmanın sonucunda, "İnce Memed" romanını Fransızcaya çevirirken, çevirmen tarafından yapılan sözce ve söylemin parçasal bileşenlerinin (söylemsel göstergeler) eşdeğerlik tercihleri kaynak dil ve kültür (Türkçe) odaklı mı, yoksa daha ziyade hedef dil ve kültür (Fransızca) odaklı mı olduğu görülecektir. Böylece kültürel dokusu oldukça zengin olduğu bilinen bu romanın Fransız diline yapılan aktarımındaki zorluklar ve sorunlar ele alınarak, disiplinlerarası "Çeviribilim – Dilbilim" araştırma alanına bir katkı sunmaya çalışılacaktır. Bu araştırma bir durum çalışması olduğundan, Çeviri(bilim) alanına ilişkin genellemelerden kaçınılarak, bağlamsal inceleme, tespit ve gözlemlerde bulunulacaktır. Başlıkta da belirtildiği üzere, araştırma bütüncesi Yaşar Kemal'in 1955 yılında yayınlanan "İnce Memed" romanı ile 1961 yılında Güzine Dino tarafından "Memed Le Mince" başlığı altında yapılan Fransızca çevirisidir. Bildiğimiz kadarıyla, birçok dile çevrilerek dünyaca tanınan bu roman, başka bir çevirmen tarafından Fransızcaya çevrilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, Eşdeğerlik, Fransızca, Türkçe, Yaşar Kemal, Yazınsal Çeviri.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: selimyilmaz@marmara.edu.tr

**LINGUISTICS AND TRANSLATION STUDY ON THE NOVEL
"İNCE MEMED" OF YAŞAR KEMAL AND ITS FRENCH
TRANSLATION**

ABSTRACT

In this study, the Turkish literature novel of Yaşar Kemal, reputed authors of "İnce Memed", and its French translation (as a literary translation) will be analysed in fields of "Translation and Linguistics". Thus, in the aforementioned novel, as determining the utterance samples in different structures, its French translations will be taken into consideration the matter of fact "equivalence" (fr. *équivalence*) which is one of the most important notions of Translation Studies. Hence, the "discourse analysis" method (fr. *analyse du Discours*) using in the enunciative linguistics, the distinct morphemes and discursive indicators forming the context and their French equivalents of provision and how given by the translator will be discussed. As a result of this study, whilst being translated the novel "İnce Memed" into French, it will be found out if the equivalence preferences of speech utterance and the fractional components (discursive indicators) done by a translator, are focused on source language and culture (Turkish), or target language and culture (French). Therefore, considering the difficulties and problems herited from French language transmitting process of this novel, also known to be rich in cultural fabric, it will be exerted to offer a contribution to the multi-disciplinary research field of Translation Studies- Linguistics. It is known to be rich in cultural fabric of the novel by considering the difficulties and problems in transmitting the French language, multi-disciplinary "Translation Studies - Linguistics" tried to offer a contribution to the field of research. Since this research is a case study, as avoiding generalizations related to translation (studies), contextual investigation, detection and observations will be made. As stated in the title, the research corpus is the Turkish classic novel "İnce Memed" published in 1955 by Yaşar Kemal and its French translation with the title "Mèmed Le Mince" translated in 1961 by Güzine Dino. To our knowledge, this prestigious novel, transferred into many languages, is not translated into French by another translator.

Key Words: Equivalence, French, Linguistics, Literary Translation, Turkish, Yaşar Kemal.

1. Çeviride dilbilimsel kuram ve yöntem (fr. *théorie et méthode linguistique en traduction*)¹

Çeviri etkinliğinde bir dilbilim kuramı izlemek çok önemlidir: Bu kuram sözclem dilbilimi (fr. *linguistique énonciative*) ve söylem dilbilimi (fr. *linguistique du discours*) kapsamında olmalıdır.² Bunun yanı sıra, bir dilbilim yöntemi de çeviride vazgeçilmez bir unsurdur : Bu

¹Bu makale, 23-25 Mayıs 2013 tarihlerinde Samsun'da 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fransız Dili ve Eğitimi Bölümü tarafından düzenlenen "IX. Ulusal Frankofoni" Kongresinde sunduğum bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş metnidir. Bu çalışma başka bir yerde yayımlanmamıştır.

² Çalışmada kullanılan bazı dilbilimsel terim ve kavramların Fransızca karşılıkları, araştırmanın terminolojik boyutuna katkısını düşünerek, ilgili terimin hemen yanında parantez içinde verilecektir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/10 Fall 2013

dilbilimsel yöntem de "Söylem çözümlemesi" adı verilen bir sözce/söylem inceleme yöntemidir. Bu söylem çözümleme tekniği de edimbilimsel (pragmatik) bir yaklaşım ile desteklenmelidir.

Tablo (1) : Dilbilim – Çeviribilim ilişkisi açısından "çeviri" etkinliği şeması (fr. *l'activité traduisante au niveau de la relation "linguistique/traductologie*)

1.1. Sözclem (fr. *énonciation*)

Sözclem kuramı, özellikle yazınsal çevirilerde oldukça önemlidir. Genel tanımıyla, "gönderici - alıcı" etkileşiminde ve belirli bir bağlamda üretilen sözcelerin incelenerek yorumlanmasını gerektirir. Sözclem kuramının temelini, Jakobson'un iletişim modelini oluşturan "bildirişim" işlevidir.

1.2. Söylem çözümlemesi (fr. *analyse du discours*)

Sözclem ve söylem dilbiliminde kullanılan "söylem çözümlemesi", metnin bağlamının incelenmesi amacıyla, metnin farklı düzlemlerini (parametrelerini) ve söylemini oluşturan *dilsel bileşenlerin* (fr. *éléments/composants linguistiques*) ve *dış dilsel etkenlerin* (fr. *facteurs extra-linguistiques*), yani kısacası tüm göstergelerin (fr. *signe, marque*) göz önüne alınarak irdelenmesidir.

1. Çeviride dilsel göstergelerin önemi (fr. *indices/marques linguistiques*)

Saussure (1985 : 18), dilin kavramları belirten bir göstergeler dizgesi olduğunu vurgulamıştır. Hatta dili sözcelerde bazı dilsel göstergelerin somut söylemsel değerleri (fr. *valeur discursive*) ve sözclemsel işlevleri (fr. *fonction énonciative*) vardır. Sözlü dilde en belirgin dilsel gösterge "ben" kişi adıdır. Dilsel göstergeleri aşağıda belirtilenlerle sınırlayamayız, bu gösterge listesi elbette ki uzayabilir. Biz burada, "İnce Memed" bütüncesinin konuşma bölümlerinde söylem ve sözclem açısından en dikkat çekici olan göstergeleri incelemek istedik. "İnce Memed" romanında karşılıklı konuşmalar (diyalog) oldukça yoğun olduğundan, konuşma diline ne özgü bir takım dilsel göstergeleri incelemek kaçınılmazdır. Bu göstergeler arasında ilgimizi çekenler şunlardır: "Ben (ve türevleri), ya(aa), eee, vay, iste", vs. Şimdi bu saydığımız konuşma dili göstergelerinin, çevirmen tarafından "eşdeğerlilik" (fr. *équivalence*) açısından Fransızcaya nasıl aktarıldığına bir göz atalım:

1.1. "Ben" göstergesi ve türevleri (fr. *marque de point de vue "ben" et ses variantes*)

Konuşma dilinin iletişim boyutuna bakıldığında, en çok kullanılan adılın "ben" olduğunu görüyoruz. Bu kişi adılı, konuşan özneyi işaret ettiği gibi onun kişisel düşüncesini, bakış açısını, yargısını ve dolayısıyla

öznel duruşunu gösterir. Dilde öznelliğin en önemli ve somut göstergesi “ben” kişi adılıdır.³ Bu sebeple, bu kişi adılı “görüş bildiren” gösterge olarak adlandırabiliriz. Bununla birlikte, “ben” kişi adılından türeyen “bence, benim (için), bana (göre)” gibi diğer görüş bildiren göstergeler de sözlü dilde öznelliğin somut işaretleridir. “Ben” ve değişkelerinin (fr. *variante*) bulunduğu aşığıdaki sözcelere bir göz atalım:

(1) “**Bana** bak bacı,” dedi. “**Benim** yüreğ-im öyle hükmediyor ki oğlun ölmedi. **Bana** öyle geliyor ki başımı aldı gitti bir yere. **Ben**, onu bulur-um.” (s.38)

= Ecoute-moi, soeur! Dit-il. Quelque chose me dit que ton fils n'est pas mort. J'ai comme l'impression qu'il s'est tiré, qu'il est parti quelque part. Je le trouverai. (s.46)

Söylemsel değeri = Öznellik → Konuşmacının muhatabına karşı öznel bir duruşu ve yaklaşımı söz konusudur.

Fransızca eşdeğeri = Konuşmacıyı işaret eden kişi zamirleri: Bana (moi), Benim (me), Bana (je), Ben (je).

1.2. “Ya” göstergesi ve Fransızca eşdeğerleri

Ergin'e (1990 : 344) göre tümce sonuna gelen “ya” göstergesi bir “edat” olarak üç farklı işlev görebilir: Belirtme, kuvvetlendirme ve dikkat çekme. Aşığıda incelenen örnek sözcelerden de anlaşıldığı gibi, karşılıklı konuşmalarda sıklıkla kullanılan “ya” göstergesi, özellikle bağlama ve sözcelem durumuna (f. *situation d'énonciation*) göre farklı söylemsel değer taşıyabilir.

(2) Memed: “**Ya** bu kış?...” dedi. (s.52) = Cet hiver! dit la mère. (s.66)

Söylemsel değeri = Muhatabın görüşü bekleniyor. *Eşdeğeri* = Kaynak dildeki soru sözcüsü (ya...?) çeviride ünlem sözcüsüne dönüşüyor (ünlem işareti).

(3) Hasan Onbaşı güldü : “**Ya** Maraş görerseniz siz!” dedi. (s.77)

= Hassan le Caporal se mit à rire : *Et si vous voyiez Marache!* Dit-il. (s.99)

Söylemsel değeri = “Ya” göstergesinin bu sözcüde varsayım/olasılık değeri vardır. *Eşdeğeri* = Göstergenin bu sözcüdeki eşdeğeri “et si” kullanımındır.

(4) Hatçenin birden rengi attı: “**Yabizi** gördülerse,” dedi, kaçtı. (s.85)

= Soudain Hatché pâlit : *Et si on nous avait vus?* dit-elle en s'enfuyant. (s.110)

Söylemsel değeri = Gerçekleşme durumu belli olmayan bir ihtimal, olasılık, varsayım ifadesi vardır. *Eşdeğeri* = Yukarıdaki iki örnekte de “ya...” göstergesi Fransızcaya “et si...” ikili bağlaç kombinasyonu ile verilmiş.

(5) Dursun: “Bildığım yok **yabacı**, yüreğim öyle hükmeyleyor” (s.38)

= Je ne sais rien, soeur, mais quelque chose me le dit. (s.46)

Söylemsel değeri = Konuşmacıyı bağlayan bir gerçeğin muhatap ile paylaşma isteği ve niyeti var (karşılıklı sözcelem). *Eşdeğeri* = “Ya...” göstergesinin burada Fransızca bir eşdeğeri görünmüyor (sıfır gösterge/eşdeğer = Ø / fr. *marque zéro*). Ancak bu sözcüde, bir kültürel eşdeğerlikten söz etmekte yarar var : “bacı” sözcüğü Fransızcaya “soeur” sözcüğü ile karşılanmış.

(6) “...**Abdi varya**, bir tavşan kadar korkaktır. O, bir karı gibidir bre!...” (s.66)

= ... *ce foutu Abdi* qui fait le vaillant, il est aussi peureux qu'un lièvre. Il est comme une femme. (s.85)

³ Adıllar, yer ve zaman belirteçleri, vb. ancak *sözceleme* çerçevesinde bir anlam kazanır (E. Benveniste, R. Jakobson). (Vardar, 1998 : 190).

Söylemsel değeri = Karşılıklı bilinen bir gerçeği muhatabıyla paylaşma. "Sen de bu gerçeği biliyorsun" şeklinde yorumlanabilir. Karşılaştırma/benzetme olgusu var: "Abdi" = korkak bir tavşan → Ortak göndergesel çerçeve (fr. *cadre référentiel commun*). *Eşdeğeri* = "Ya" göstergesi burada bir sıfatla (foutu) verilmeye çalışılmış.

(7) Mustafa: "Babam der ki... Gözlerinden ışık saçarmış. Meteliği vururmuş. **Yaaaa**.... Meteliği vururmuş. Babam onunla konuşmuş bile." (s.68)

= Mon père dit que... Ses yeux étaient pleins de lumière. Il pouvait même viser un sou en l'air. *Oui, vraiment*, quand il tirait, il pouvait

atteindre le sou en l'air. (s.89)

Söylemsel değeri = Şaşırma, beklenmeyen bir durum karşısında şaşkınlığı ifade etme. *Eşdeğeri* = Bu örnekte /a/ ünlüsü üzerinde uzatılarak sözcüye ünlem değeri katan "yaaaa" göstergesini çevirmen Fransızcaya "oui, vraiment" şeklinde onay sözcüğü ile birlikte gerçeklik kipi kullanarak aktarmıştır.

(8) İhtiyar: "Yaa... Çok yazık," dedi. (s.75)

= Oui, *quel malheur!* Fit le vieux. (s.97)

Söylemsel değeri = Gerçekten anlamında: Ben de katılıyorum, onaylıyorum.

Eşdeğeri = Gösterge Fransızca çeviride "quel!" ünlemsel yapısı ile verilmiş.

1.3. "Vay" göstergesi ve Fransızca eşdeğerleri

Söylem dilbilimi ve bağlam çerçevesinde bakıldığında, bu göstergenin ünlemsel bir değerinin olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Konuşan kişi, muhatabına duygularını dile getirirken yaşadığı heyecanı bu göstergeyi kullanarak belli eder. "Vay" göstergesinin, dolayısıyla da duygu ve heyecanın ölçüsü veya şiddeti, sözcenin sonunda bulunan (veya bulunmayan) ünlem işaretinden ve/ya göstergenin başta ve sonda tekrar edilmesinden anlaşılabilir.

(9) "Vay fikara Memed" (s. 91) = **Ah!** Le pauvre Mèmed! (s.116)

(10) "İnce Memed, şahinim." (...) "Vay şahinim **vay!**" Ne de babayığitti şahinim. Bir gözleri vardı, kocaman. Kaşlar dersin... Kalem parmaklar... Boy dersin öyle... Selvi gibi. "Vay şahinim **vay!**" (s. 408)

= ...et invoquait Mèmed Le Mince, son Faucon. (...) - *Malheur*, mon Faucon, *malheur!* Quel héros c'était, mon Faucon! Il avait des yeux immenses, et quels sourcils! Ses doigts étaient fuselés comme des roseaux, et sa taille était celle d'un cyprès! *Malheur*, mon Faucon, *malheur!* (s.537)

1.4. "İşte" göstergesi ve Fransızca eşdeğerleri

"İşte" göstergesinin, bağlama ve sözcedeki konumuna bağlı olarak farklı söylemsel değeri olabilir. Sözcenin sonunda yer aldığı, konuşmacı "işte" göstergesinden önce söyledikleri konusunda kesin ve emin bir tutum içinde olduğunu, yargısının gerçekleşme durumu ile ilgili hiçbir tereddüdü olmadığını gösterir. Sözcenin son derece öznel ve tartışılmaz olması nedeniyle, karşılıklı sözcemele yolunu kapatır. Aşağıdaki örnekte Türkçe sözcede, 3 defa sözcü sonunda kullanılan "işte" göstergesine karşılık olarak Fransızca çeviride iki defa sözcü başında eşdeğeri olan "voilà" göstergesi kullanılmıştır:

(11) "(...) Sizin çocuğunuz da olurum. Olurum *işte*. Benim adım İnce Memed değil. Kara Mistik derler bana. Anam ağlasın. Olurum *işte*. Gavur Abdi Ağa da arasın beni. Çocukları olurum *işte*." (s.14)

= "(...) Je serai votre enfant. *Voilà*, je peux l'être. Je ne m'appelle pas Mèmed le Mince. On m'appelle Mistik le Noir. Ma mère n'a qu'à pleurer. Je le serai... Et Abdi Agha, le mécréant, n'a qu'à me chercher. *Voilà*, je serai leur enfant." (s.16)

Oysa aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, “işte” göstergesi sözcenin başında veya sonunda olsun, karşılıklı sözcemenin gerçekleştiği bir etkileşim anında, konuşan kişi muhatabının dikkatini sözcenin belirgin bir noktasına çekebilir. Bu durumda, ünlemsel bir odaklama (fr. *focalisation exclamative*) veya işaretmeden söz edebiliriz. Aşağıdaki ilk örnekte, Türkçe sözcenin sonundaki “işte” göstergesi odaklama işlevi Fransızca çeviride gösterici görevi üstlenen “c’est” yüklem kuruluşu ile verilmiştir:

(12) Memed ezildi büzüldü: “Han nerede? Onu soracaktım işte,” dedi. (s.73)

= Mèmed était congus : Où est l’auberge? C’est ce qu’on voulait savoir. (s.95)

İkinci örnekte ise, sözce başında yer alan “işte” göstergesinin Fransızca eşdeğeri “voilà” da sözce başında yer almaktadır:

(13) Adam: “İşte han burası,” deyip yoluna aynı hızla, aynı dağ yürüyüşüyle inip çıka devam etti. (s.73)

= Voilà, c’est ici! fit l’homme, en continuant sa route aussi vite, de la même démarche sautante des montagnards. (s.96)

2. Ünlü uzatılması (fr. allongement vocalique)

Konuşurken, sözcelerin başında bulunan ve ünlem değerinde olan bazı seslenme veya sesletim göstergelerinde ünlü uzatılması, konuşan öznenin duygularına yönelik farklı bir heyecanı (şaşkınlık, benimseme, korku, merak gibi olumlu veya olumsuz durumlar gibi) üst noktaya çektiğini gösterir. “Uzatılan ünlü”lerin söylemsel değeri birbirinden farklı olabilir, ancak ortak işlevleri karşılıklı sözcemelemedir, çünkü ünlemsel göstergelerin mutlaka bir muhatabı, yani alıcısı (fr. *récepteur, destinataire*) olmalıdır.

(14) Kaymakam güldü: “Yaaa, göndermemiş.” (s. 409)

= Le sous-préfet rit, et confirma: -Eh oui! Ils n’ont pas été envoyés. (s. 537)

Gösterge ve söylemsel değeri = (yaaa → eh oui) Şaşkınlık, şaşırma belirtisi: Konuşmacı dışında gelişen, beklenmeyen ve/ya istenmeyen bir durum karşısında tepki gösterme.

(15) “(...) Eeee, işler nasıl?” (s. 434) = Et alors, comment ça va? (s. 544)

Gösterge ve söylemsel değeri = (eeee → et alors) Muhatap ile ilgili bir durumu merak etme, soru yönelterek diğerini konuşmaya davet etme.

(16) “Vaaay,” dediler, “vaaay İnce Memedin talihsiz Hatçesi.” (s. 436)

= Ah! disaient-ils, ah! La malheureuse Hatché de Mèmed le Mince! (s. 547)

Gösterge ve söylemsel değeri = (vaaay → ah!) Duygusal bir tepkiyi dile getirme (üzüntü, kızgınlık, öfke, vs).

1.6. Seslenme göstergeleri (fr. marque d’appel)

Seslenme göstergeleri, özellikle karşılıklı sözlü etkileşimde “muhataba hitap etme, onu çağırma, dikkatini çekme, konuşmaya davet etme” gibi farklı söylemsel değeri olan, konuşma diline özgü somut dilsel işaretlerdir. Seslenme göstergeleri, “bak, dinle, haydi” gibi biçimbirimler olabileceği gibi, “hişt, eee” gibi sesbirimler de olabilir. Romanda en çok kullanılan seslenme göstergelerine örnek olarak aşağıdaki sözceleri verebiliriz:

(17) “Bana bak İnce Memed, madem böyle. Sen benim evde kalsana.” (s. 19)

= Ecoute, Mèmed, puisque c’est comme ça, reste chez moi! dit-il. (s. 23)

(18) “Bre İnce Memed,” dedi Süleyman, “hiç söylemedin. Nereden gelip, nereye gidiyorsun?” (s. 17)

= *Dis-donc, Mèmed, lui dit-il, tu ne m'as pas dit d'où tu venais, et où tu vas?* (s. 20)

(19) Süleyman: *Beni dinle İnce Memed,*" dedi. (s. 25)

= *Ecoute-moi bien, Mèmed, dit Suleyman.* (s. 30)

(20) Süleyman: "*Haydi dönelim,*" dedi. (s. 25)

= *Allons, rentrons!* dit Suleyman. (s. 30)

(21) "*Hişt! Hişt!*" dedi. "*Hişt! Hişt!* Ne işin var burada?" (s. 14)

= *Hé là! hé là!* dit-il, *hé là!...* qu'est-ce que tu cherches ici? (s. 16)

(22) Süleyman: "bildim bildim," dedi. "*Eesonra?*" (s. 17)

= Je sais, je sais, dit Suleyman. *Et alors?* (s. 21)

3. Onaylama isteyen sorular (fr. *marque de confirmation*)

Onaylama isteyen sorular sözcelerin sonunda yer alırlar. Konuşmacı, sözcüsünün sonunda "değil mi?" gibi bir soru kalıbı ekleyerek, karşı tarafın kendisini (görüşünü) onaylamasını bekler. Bu demektir ki, onaylama sorularını içeren sözceler, karşılıklı sözcemelele durumunun söz konusu olduğunu gösterir (karşılıklı sözcemelele göstergeleri). Aşağıdaki sözcelerde, "öyle mi?" (= hein?) ve "değil mi?" (= n'est-ce pas que) ile bu ikisinin birleşimi olan "öyle değil mi?" (= n'est-ce pas?) olmak üzere üç farklı onaylama soru kalıbı kullanılmıştır:

(23) Memed : (...) "Ben burada kalırım. Beni burada kimse bulamaz *öyle değil mi?*" Değirmenoluk köyü çok ötelerde kaldı *öyle mi?* Kimse bulamaz *değil mi?*" (s. 21)

= Mèmed : Je vais rester ici. Personne ne pourra me trouver ici, *n'est-ce pas?* Le village de Dèyirmènolouk est beaucoup trop loin, maintenant, *hein?* *N'est-ce pas* que personne ne pourra me trouver? (s. 26)

Söylemsel göstergeler ve eşdeğerleri : Onaylama işlevi olan bu üç söylemsel gösterge, Türkçede sözcenin sonunda yer alırken, Fransızca eşdeğerlerinden ilk ikisi "n'est-ce pas?" (öyle değil mi?) ile "hein?" (öyle mi?) göstergeleri olarak yine sözcemelele sonunda yer alırken, üçüncü onaylama göstergesi "n'est-ce pas que..." (değil mi?) sözcemelele sonunda yer almaktadır.

4. Konuşma diline özgü somut kullanımlar (fr. *usages propres à l'oral*)

Çalışmanın sonuna gelirken, romanda dikkatimizi çeken ve konuşma dilinin doğal yapısını (fr. *nature de l'oral / structure de l'oral*) yansıtan dilsel kullanımların daha çok "yüklem" boyutunda (yüklem öbeği) olduğunu söyleyebiliriz. Sözlü dile özgü (fr. *oralité*) ilgi çekici birkaç örneği şu şekilde sıralayabiliriz:

(24) Süleyman: "*Aması ne?...*" diye sordu. (...) "*Nolursun?*" diye gözlerinin içine bütün arzusunu toplayıp baktı. (s.22)

= *mais quoi?* (...) *Alors?* demanda-t-il, concentrant dans ses yeux tout son espoir. (s. 26-27)

(25) Süleyman: "Bre İnce Memed," dedi, "hiç uğramadın eve. *Nevar, ne yok?*" Memed: "*İyilik,*" dedi. (s.23)

= Crénom, Mèmed le Mince! dit le vieux, tu nous as laissé tomber! *Qui de neuf?* – *ça va très bien.* (s. 28)

(26) Süleyman: "*Dur hele.* Acelen ne? Sana da iş bulunur breİnce Memed." (s.23)

= *Attends donc!* fit Suleyman. Tu es si pressé? On te trouvera bien un travail, crénom, Mèmed le Mince! (s. 28)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 10 Fall 2013

(27) Süleyman içini çekti: “Demek böyle senin işler İnce Memed?” dedi kalktı. Arkasından Memed de kalktı. (s.25)

= Suleyman soupira: - *Donc, voilà où t'en es, Mèmed, dit-il en se levant. Mèmed se leva aussi.* (s. 31)

(28) Süleyman: “Dediğim gibieyle İnce Memed. (...)” (s.25)

= *Fais comme je t'ai dit, reprit Suleyman.* (s. 31)

4.1. Bölgesel ağız / Yöresel konuşma(lar) (fr. parler régional)

Romanda bölgesel ağız veya yöresel konuşma dediğimiz sözlü dil kullanımı ağırlıktadır. Buna örnek olabilecek ilgi çekici bazı tipik sözceler şu şekildedir:

(29) Süleyman: “Bre İnce Memed,” dedi, “çok mu sıkıştırdı keçisakallı Abdi seni?” (s. 25)

= *Dis donc, Mèmed, dit Suleyman, il t'a bien fait souffrir, Abdi à la barbe de Chèvre?* (s. 30)

(30) “Sen de kimseye deme. Olur mu emmi?” dedi. (s. 18)

= *Toi non plus, n'en parle à personne. N'est-ce pas, oncle?* (s. 21)

(31) Yaşlı adam, geline: “Sofrayı serin de yiyelim,” dedi. “Haydiyin.” (s. 16)

= *Mettez la natte et qu'on dîne, allons! Dit le vieux à sa bru.* (s. 19)

(32) Süleyman: “Demek burada kalacaksın gayrı?” (s. 21)

= *Alors, tu resteras ici, désormais?* (s. 26)

(33) Süleyman: “Ula,” dedi, “deli deyyus, ahacık Değirmenoluk köyü şu dağın arkacığında. Geldiğin yolu bilmiyor musun?” (s. 22)

= *Mais, bougre d'âne, fit Suleyman, tu ne sais donc pas que Dèyirmenolouk est ici, tout près, juste derrière ce mont? Tu as donc oublié comment tu es venu ici?* (s. 26)

(34) Kocasına: “Kız gitmiş,” dedi. “Şimdi nişleyelim?” (s. 99)

= *Elle a filé, la folle! Dit la mère à son mari. Qu'allons-nous faire maintenant?* (s. 130)

5. Kaynak dil ve kültürüne özgü ifadeler / deyimler / atasözleri (kültürel - ekinsel eşdeğerlikler) (fr. expressions et proverbes propres à la langue et la culture source / équivalences culturelles)

Özellikle yazınsal çeviri türünde, kaynak kültüre özgü deyimler ve ifadeler çevirinin can alıcı kısmını oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Zira kültürel deyimler, özdeyişler ve ifadeleri erek kültüre aktarmak çok kolay bir dilsel işlem değildir. Şüphesiz, dil aktarımı ile kültür aktarımı farklı olgulardır. Her iki olgu arasında bir köprü, bir bağ kurularak metinsel bağlamın irdelenmesi kuşkusuz çeviri etkinliğinin göz ardı edilmemesi gereken odak noktasıdır. Dolayısıyla, eşdeğerlik kavramı açısından bakıldığında, çeviride ideal olan “biçimsel eşdeğerlik” ile “kültürel eşdeğerlik” arasındaki dengenin iyi kurularak ve her iki eşdeğerlik türünün ilişkilendirilerek erek dil ve kültürüne en uygun olan ifadeyi seçme yoluna gidilmelidir. Bu süreçte, erek dile doğru yapılan aktarımın, yine erek kültüre “uygunluk” (appropriation / adéquation) ve “kabul edilebilirlik” (acceptabilité / recevabilité) olgularını yeterince karşılaması gerekmektedir. Çeviri sürecinde (processus de la traduction), kaynak metinden erek metne doğru giden yolda bu olguların yerine gelmesi veya getirilmesine “uyarlama” (adaptation) denir. Tabii burada çevirinin / çevirmenin asıl amacı, yazarın niyetini, yani söylemek istediğini (vouloir dire)⁴ hedef dil ve kültürüne en uygun şekilde aktarabilmek olmalıdır.

⁴ Dil üreticisi tarafından « Söylemek istenilen / kastedilen anlam » demek olan “le vouloir dire” kavramı Fransız çeviribilimci Lederer (1994 : 35) tarafından kullanılmaktadır : “Pour que le sens que comprend le traducteur rejoigne le vouloir dire de l'auteur, il faut qu'il ait la volonté de le comprendre et qu'il possède des connaissances adéquates. (...) Le sens est ce que veut dire un auteur, ce qu'il veut faire comprendre à travers ce qu'il dit.”

Genelde çeviri sürecinde "kültür" olgusunun önemini Çeviribilimin öncülerinden biri olarak bilinen Cary (1985: 35) şu satırlarla çok güzel ifade etmiştir : "*De quelle langue traduisez-vous et en quelle langue? Telle est la question que l'on pose en général tout d'abord - et l'on croit avoir tout dit. Que traduisez-vous? Quand, où, pour qui? Voilà les vraies questions dont s'entoure l'opération de traduction littéraire. Le contexte linguistique, bien plus complexe, des rapports entre deux cultures, deux mondes de pensée et de sensibilité qui caractérise vraiment la traduction.* Ardından, bu denli zor ve karmaşık çeviri işlemi tek kelimeyle bir yazınsal işlem olarak değerlendirerek bir nevi çözüm önerisinde bulunmuştur: "*Pour définir d'un mot la nature de cette opération, disons elliptiquement qu'elle constitue une opération littéraire.*"

5.1. "Kurban olayım..." deyimi

(35) Döne Dursunun yanına çöküverdi: "*Dillerine kurban olayım kardaş senin,*" diye yalvardı. (s.38)

= Deuné s'effondra auprès de Doursoun: *Puissé-je me sacrifier pour tes paroles, frère! cria-t-elle suppliante.* (s.46)

5.2. "Bağrına basmak" / "Elden gelmek" deyimi

(36) Ana, oğlunu bütün gücüyle *kucağına çekti, bağrında sıkı.* "Ne yapalım?" dedi. "*Ne gelir elden?*" (s.52)

= La mère attira son fils et le serra de toutes ses forces. - Que faire? Dit-elle. *On n'y peut rien.* (s.66)

→ Çevirmen burada biçimsel eşdeğerlilik yolunu seçmiştir, ancak Türkçe "bağrında sıkı" deyiminin anlam etkisi kaybolmuştur. Diğer yandan, "Ne gelir elden?" ifadesi, Fransız diline uygun olacak şekilde "On y peut rien" sözcüğü ile verilerek burada "dinamik eşdeğerlilik" gerçekleşmiştir.

5.3. "Yolunu gözlemek / Gözleri yollarda kalmak" deyimleri

(37) Hatçe : "Can," dedi. "*Yolunu, yolunu çok gözledim. Gözlerim yollarda kaldı.*" (s.81)

= Mon âme, dit Hatché. *Mes yeux n'on pas quitté ton chemin, ton chemin de retour. J'attends ton retour.* (s.106)

→ Bu örnekte Türkçe deyim, biçimsel eşdeğerlilik yoluyla Fransızcaya aktarılmaya çalışılmıştır.

5.4. "İki gözü iki çeşme" deyimi

(38) "Kızın iki gözü iki çeşme..." (s.89)

= Les yeux de la fille coulent comme des fontaines. (s.116)

→ Burada, kültürel eşdeğerlikten söz edebiliriz, çünkü örnekteki Türkçe deyim çevirmen Fransız kültürüne uygun bir şekilde çevirmiştir.

5.5. "Sürüm sürüm sürünmek" deyimi

(39) "Onmasın inşallah..." / "Sürüm sürüm sünsün." / "Kurt işlesin tenine inşallah." / "Yılcıklar çıkarsın da yılın yılın yatsın." (s.90)

= Et qu'ils ne puissent guérir! / - Qu'ils se traînent misérablement! - Que des vers pénètrent leur chair! - Qu'il leur sorte de l'érysipèle, et ce qu'ils restent couchés des années! (s.117)

5.6. "Besle kargayı oysun gözünü" atasözü

(40) "Defol buradan! Sizlere iyilik yapmak, sizleri büyütüp adam etmek haram zaten. *Besle kargayı gözünü oysun.* Defol, itin oğlu." (s.92)

= Fous le camp d'ici! Repris Abdi agha. Vous faire du bien, à vous autres, vous élever, vous donner une éducation, c'est du péché. *C'est nourrir le corbeau pour qu'il vous crève un œil!* Fous le camp, fils de chien! (s.120)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 10 Fall 2013

→ Çevirmen bu deyim için de biçimsel eşdeğerliliği tercih etmiştir.

5.7. Çeşitli ifadeler / deyişler

(41) “Gözlerinde çakırdikeni bitesi.” (s.90)

= Que des chardons leurs poussent dans les yeux! (s.117)

→ Sözdizimsel açıdan biçimsel eşdeğerlilik gerçekleşmiştir. Çeviride konuşma diline ait sözler “tırnak” işareti arasına alınmamış, buna karşın sözcelerin sonunda “ünlem” işareti kullanılmış.

(42) “Dünya parayla alınır. Yürek alınmaz.” (s.90)

= Tout s’achète avec de l’argent, mais pas les coeurs! (s.117)

→ Bu örnekte de biçimsel eşdeğerlilik görünmektedir. Ayrıca, çeviride yine ünlem işaretinin (!) kullanıldığını görüyoruz.

(43) “İğnenin deliğinden kurşun geçirir.” (s.90)

= Il tire une balle à travers le chas d’une aiguille. (s.118)

→ Biçimsel eşdeğerlilik gerçekleşmiştir.

(44) “Köylü o günleri görse... *Kırk gün kırk gece* şenlik eder.” (s.90)

= Si jamais cela se faisait, les villageois fêteraient ça quarante jours et quarante nuits! (s.118)

→ Biçimsel eşdeğerlilik gerçekleşmiştir.

(45) “Kara sevdalıları ayıran *ıflah olmaz.*” / “*Olmaz inşallah.*” / “Memeden bulmazsa. *Allahtan bulur.*” / “Bulur inşallah.” (s.91)

= Ceux qui séparent les amoureux ne pourront trouver le salut! Non, *inch’Allah!*⁵ - S’ils ne trouvent pas Mèmed, ils trouveront Dieu! - Ils le trouveront *inch’Allah!* (s.118)

→ Biçimsel eşdeğerlilik: Kaynak dil ve kültürüne uygun bir aktarım yolu seçilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, konuşma dili yapısı ve kültürel dokusu zengin bir eser ve çevirisini söylem dilbilimi ve çeviri(bilim) açısından ele alarak (farklı yapı gösteren ve ilginç bulduğumuz 40 örnek sözce üzerinden) değerlendirmeye çalıştık. Bu değerlendirmelerimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Söylem dilbilimi açısından değerlendirme

Araştırmanın giriş bölümünde belirttiğimiz gibi, burada söz konusu olan belli bir bütüncü üzerinde yapılan bir durum çalışması olduğundan, bu çalışmada belirlenen ve incelenen sözce ve gösterge ulamları konuşma dili açısından genelleştirilemez. “İnce Memed” romanında, Anadolu’nun belli bir bölgesindeki ağız (konuşma dilinin kullanım şekli) yoğun kullanılmasına rağmen, konuşma dili yapısı söylem dilbilimi açısından bakıldığında, oldukça zengin bir dil perspektifi görebiliyoruz. Geniş yelpazeli bu dilsel kullanım, konuşma dilinin özünü olduğu gibi yansıtan farklı yapıdaki sözce kuruluşları ile gerçekleşir. Konuşurken sıkça kullanılan ve konuşma dilinin özelliğini yansıtan “devrik yapılar, deyimler, tekrarlamalar, yinelemeler ve eksik sözler ile tamamlanmamış söylemler” bu çalışmamızda bize oldukça zengin *sözce örnekleri* sunmuştur. Öyle ki, bu kadar çeşitli ve zengin sözceler arasında seçim yapmak ve örnekleri sınıflandırmak bizim açımızdan bu araştırmanın en zor kısmı olmuştur.

⁵ İki defa yinelenen *inch’Allah!* Kelimesi/sözü, okurun dikkatini çekmek amacıyla, çevirmen tarafından italik yazılmış.

Bunun yanı sıra, konuşma dilinde kullanılan bir takım *dilsel göstergeler* için de benzer bir durum söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, konuşma dilinde dilsel göstergeler, Saussure'ün gösterge dizgesi çerçevesinde "gösteren - gösterilen" ilişkisi ve Chomsky'nin "yüzey yapı - derin yapı" ilişkisi açısından sözlü söylemin belirleyici ve niteleyici unsurlarıdır. *Söylem dilbilimi çerçevesinde genel bir yaklaşımla, bir göstergenin söylemsel değeri, sözcedeki sözdizimsel konumunun (position syntaxique) yanı sıra, sözcenin bağlamına (contexte) ve sözcelem durumuna (situation d'énonciation) göre değişebilir.* Elbette ki, konuşma dilini betimleyen etkenleri bu kadarla sınırlamak mümkün olmadığı gibi, bu tutum doğru bir yaklaşım da olmaz. Zira, konuşma dilinin doğası gereği devingenbir yapıda (*structuredynamique*) olması nedeniyle, söz(ce) (*parole* → *énoncé*) ve söylem üretimi sonsuz sayıdadır. Ancak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, bu çalışmada incelediğimiz kadarıyla, "İnce Memed" romanında geçen konuşmalar, sözlü dil yapısı ve işleyişine özgü en belirgin dilsel öge ve olgularını barındırmaktadır.

2. Çeviri(bilim) açısından değerlendirme

Biçimden yola çıkılarak "anlam" aktarılmalı; ancak aktarılan bağlamsal anlam, kaynak dildeki etkisini kaybetmemelidir. Anlamı (*sens*) aktarmak her zaman mümkündür, ancak "anlam etkisini" (*effet de sens*) aktarmak zordur ve her zaman mümkün olmayabilir. Aynı anlam etkisi verilemese de, kaynak dildeki bağlamın anlamsal etkisine mümkün merteye yaklaşılmalı, benzer bir etki yaratılmaya çalışılmalıdır. Çeviride bu yaklaşımı veya yaklaşma olgusunu, Umberto Eco'nun 2006 yılında yayınladığı eserine verdiği başlık çok güzel özetlemektedir : "*Dire presque la même chose.*" (Hemen hemen aynı şeyi söylemek / Neredeyse aynı şeyleri söylemek).

"Sözlü dil" ve "Sözcelem" alanlarında uzman Fransız dilbilimci Morel ve Danon-Boileau'nun "*Entre l'oral et l'écrit, il y a un monde...*" (Konuşma dili ile yazı dili arasında bir dünya var...) sözlerinden esinlenerek, bu çalışma bize, "orijinal metin" (kaynak metin) ile "çevirisi" (hedef metin) arasında koskoca bir dünya olduğunu, hatta metaforik, yani mecazi bir yaklaşımla, yerine göre *heriki dil, kültür ve metnin* farklı evrenler bile olabileceklerini göstermiştir. Elbette ki, her iki metnin her yönüyle benzer özellikler taşımalarını bekleyemeyiz. Başka bir deyişle, çevirinin orijinal metinle kıyaslandığında, aynı etkiyi vermesini beklemek iyimserlik olur. Ancak, genel olarak *çeviri işleminden* (opération traduisante) ve çevirmenden mümkün olduğunca yazarın niyetini, söylemek istediklerini ve okuyucuya vermek istediği mesaj(lar)ı bozmadan yansıtması beklenir. Okuyucular nazarında en büyük beklenti genellikle bu yöndedir. Dolayısıyla, Çeviri(bilim) sorunlarını bir Fransız deyimine göre değerlendirecek olursak, "*La traduction fera encore couler beaucoup d'encre*"; kaynak deyimle biraz bağlı kalarak "Çeviride yapılacak daha çok iş var" anlamına gelen "Çeviride daha çok mürekkep tüketilecektir!..." diyebiliriz.

Sonuç itibarıyla, "İnce Memed" Romanı Fransızcaya aktarılabilir mi? sorusuna yanıt olarak kısaca şunu söyleyebiliriz: Evet, elbette "İnce Memed" Fransızcaya, hatta her dile aktarılabilir, zaten *aktarılamayacak* eser veya metin yoktur. Kanımızca, "Çevrilemezlik" (intraduisibilité) kavramı, bir dil olgusu ve işlemi için çok keskin ve acımasız, motivasyonu yüksek istekli çevirmenler içinse oldukça kısıtlayıcı ve haksızlık içeren bir ifadedir; türü ne olursa olsun, insan tarafından üretilen her dilsel ürün ve düşünsel üretim eğilim olarak "çeviriye" açıktır, açık olmalıdır. Ancak romanı her iki dilde de okuyan ve inceleyen bir akademisyen olarak, "Memed Le Mince" ile "İnce Memed" kıyaslandığında, Türkçenin (özellikle konuşma dili yapısındaki) zenginliği ve kültürel unsurların yarattığı etkinin, çeviride belirli bir azalmaya, hatta kayba uğradığı somut olarak gözlemlenmiştir. Tüm bu *dilsel, kültürel ve edimbilimsel* değerlendirmelere istinaden, bize öyle geliyor ki, Fransızca "Memed Le Mince", Türkçe "İnce Memed" in o ekinsel ve yazınsal seviyesinin oldukça uzağında kalıyor!...

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 10 Fall 2013

KAYNAKÇA

- CARY, Edmond (1985). *Comment faut-il traduire?* PUL - Presses Universitaires, Lille.
- CULIOLI, Antoine (1990). *Pour une linguistique de l'énonciation. Opérations etreprésentations*, Vol.1, Ophrys, Paris.
- DELISLE, Jean (2001). *Çeviri yöntemleri için söylem çözümlemesi*. Çeviren: J. Ümran Derkunt, Marmara Üniversitesi Yayınları (666), İstanbul.
- ECO, Umberto (2006). *Dire presque la même chose*, İtalyancadan çev. M. Bouzaher, Collection Le Livre de Poche, LGF, Editions Grasset, Paris.
- GÖKTÜRK, Akşit (1994). *Çeviri : dillerin dili*, YKY, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Yaşar (1995). *İnce Memed*, İstanbul, Adam Yayınları (1.Baskı: 1955), "Mèmed Le Mince", çeviren: Güzine Dino, 1961, Gallimard, Paris.
- LEDERER, Marianne (1994). *La traduction aujourd'hui*, Hachette, Paris.
- MAINGUENEAU, Dominique (2009). *Les termes clés de l'analyse du discours*, Editions du Seuil, Paris.
- MOUNIN, Georges (1963). *Les problèmes théoriques de la traduction*, Gallimard, Paris.
- RIFAT, Mehmet (ed), (2004). *Çeviri seçkisi II : Çeviri(bilim) nedir ?* SEL Yayıncılık, İstanbul.
- SARFATI, Georges-Elia (2007). *Eléments d'analyse du discours*, Armand Colin, Paris.
- URAS YILMAZ Arsun, YILMAZ Selim & MOREL Mary-Annick (ed). (2004). *Vers une grammaire linguistique du turc* (A la lumière des théories actuelles enlinguistique française), Multilingual, Istanbul.
- SAUSSURE, Ferdiand de (1985). *Genel dilbilim dersleri*, Çeviren: Berke Vardar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.
- VARDAR, Berke (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Yayınevi, İstanbul.
- YILMAZ, Selim (2008). *Les figures de style en français et leur traduction en turc*, Linguistics Edition, Lincom Europa, Munchen.
- YILMAZ, Selim (ed). (2006). *Faits de langue en turc et en français modernes* (Domaines linguistiques), Lincom-Europa, Muenchen.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/10 Fall 2013

